

Vydává Ministerstvo financí České republiky ve spolupráci s Českou národní bankou ve vydavatelství *Economia, a. s.*, Praha

© Ministerstvo financí ČR

Adresa redakce: Vinohradská 49
120 74 Praha 2

Tel.: (02) 253 018 nebo: (02) 215 93 614

Fax: (02) 253 728

Šéfredaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Ministry of Finance of the Czech Republic in Cooperation with Czech National Bank in Publishing House *Economia, Prague*

© Ministry of Finance of the Czech Republic

Editor's Office: Vinohradská 49
120 74 Prague 2
Czech Republic

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

Pavel DVOŘÁK—Martin MANDEL: K typologii rozpočtových deficitů (2. část) . . . 597

Jaroslav VOSTATEK: Zamyšlení nad sociálním důchodovým pojištěním 607

Jarmila FUCHSOVÁ—Věra ULDRICHOVÁ: Reforma systému sociálního zabezpečení a státní politiky zaměstnanosti z hlediska financování 619

Aktuální ekonomické otázky Evropské unie

Bílá kniha — Příprava zemí střední a východní Evropy na začlenění do vnitřního trhu EU 632

Zavedení jednotné evropské měny podle Zelené knihy Evropské komise 638

Z historie

Stanislava PŮLPÁNOVÁ—Karel PŮLPÁN: K 50. výročí měnové reformy v roce 1945 645

Informace pro čtenáře 654

Uprostřed čísla

Quarterly Economic and Fiscal Bulletin of the Czech Republic No 4

CONTENTS

Pavel DVOŘÁK—Martin MANDEL: The Typology of Budget Deficits 597

Jaroslav VOSTATEK: Reflections on Social Pension Insurance 607

Jarmila FUCHSOVÁ—Věra ULDRICHOVÁ: Reform of Social Security and State Employment Policy — Financial Aspect . . . 619

Actual Economic Issues of the European Union

The White Paper — Preparation of the Associated Countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union 632

The Introduction of the Single European Currency in Accordance with the European Commission's "Green Paper" . . . 638

History

Stanislava PŮLPÁNOVÁ—Karel PŮLPÁN: To the 50th Anniversary of the Monetary Reform of 1945 645

In the middle of this issue

Quarterly Economic and Fiscal Bulletin of the Czech Republic No 4

Redakční rada: Dr. Ivan Angelis, CSc., Doc. Ing. Aleš Bulíř, MSc., CSc., Ing. Petr Dvořák, Ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., Doc. Ing. Kamil Janáček, CSc., Ing. Miroslav Kerouš, Ing. Ivan Kočárník, CSc., Ing. Václav Kupka, CSc., Ing. Tomáš Ježek, CSc., Ing. Jiří Pospišil, CSc., Vladimír Rudlovčák, CSc., Ing. Pavel Štěpánek, CSc., Prof. Jan Švejnar, Ph.D., Doc. Dr. František Vencovský, Ing. Jan Vít, Prof. Ing. Karol Vlachynský, CSc.

Z HISTORIE

DT: 336.748.5 (437)

K 50. výročí měnové reformy v roce 1945

Stanislava PŮLPÁNOVÁ—Karel PŮLPÁN*

Na přelomu října a listopadu 1995 uplynulo 50 let od měnové reformy z r. 1945, v časové posloupnosti druhé významné události tohoto dosahu v moderních českých hospodářských dějinách. Následující stručný přehled si klade za cíl uvést její východiska, průběh a monetární vývoj v období do zřízení Likvidačního fondu měnového v létě 1947. V závěrečné části příspěvku autoři připomínají širší souvislosti poválečného měnového vývoje a zdůrazňují, že „šalamounské“ zásady z října 1945 ponechaly definitivní řešení měnových obtíží budoucnosti. Měnový rozvrat z období okupace a války, obtíže poválečné rekonstrukce a další měnový rozvrat v zakladatelském období komunistického režimu tak došly svého vyvrcholení až v měnové reformě a státním bankrotu v roce 1953.

Přípravy na měnovou reformu (1941—říjen 1945)

Příprava na obnovu měny započala již v roce 1941 ve Velké Británii, kde se zformovala exilová vláda. Způsob, jímž nacisté u nás hospodařili, totiž nedával žádnou naději na zachování původní podoby měny i v případě mnohem kratší okupace a války (Beneš a jeho spolupracovníci původně počítali s možností návratu domů již v roce 1943), než jaká se skutečně odehrála. Funkci ministra financí zastával nejprve dr. Eduard Outrata, později *dr. Ladislav Karel Feierabend*.

Ve Feierabendových pamětech se můžeme dočíst, že od počátku uvažoval o okamžité výměně znehodnoceného papírového oběživa. Kolkování se chápalo jen jako nouzové opatření — viz živé vzpomínky na masové padělání kolků v r. 1919. Je zajímavé, že původně Feierabend zamýšlel zřídit exilovou NBČS, ale upustil od toho, když se Beneš postavil proti osobám, jež Feierabend navrhoval. Kromě Josefa Malíka byl kandidátem — a to je pro historiky finančních teorií známé jméno — Antonín Basch (1896—1971), jenž

* Ing. Stanislava Půlpánová, katedra bankovníctví a pojišťovnictví VŠE Praha
Ing. Karel Půlpán, CSc., Institut ekonomických studií Fakulty sociálních věd UK Praha
Redakce příspěvek obdržela 4. 7. 1995.

byl v té době již profesorem v USA. Feierabend tak zřídil jen zvláštní oddělení ministerstva financí a pověřil je tiskem státovek a přípravou měnových opatření. V jeho čele stál mladý právník J. V. Mládek, jenž po válce pracoval jako výkonný ředitel Mezinárodního měnového fondu za ČSR; po únoru 1948 zůstal v zahraničí.

Na státovky prezident Beneš nedoporučoval jiný text než český a slovenský, z čehož se dalo podle Feierabenda prý vydedukovat, že počítá se ztrátou Podkarpatské Rusi a s vysídlením Němců a Maďarů a se vzájemným transferem Poláků a Čechů v pohraničí. Beneš souhlasil s tím, že ani on, ani žádná jiná žijící osobnost na státovkách zpodobena být nemá.

Nejdůležitějším nominálem je u nás bezesporu stokoruna, takže právě na ni přišel potrét Masarykův; a na nejbližší musel přijít Štefánik. Je zajímavé, že to byl konzervativce Feierabend, kdo navrhoval na některý z nominálů Jana Žižku. Jan Šrámek byl však důrazně proti, protože by to mohlo urazit citění katolíků, zejména Slováků. Ješitnost je ovšem obecnou vlastností všech veřejně činných mužů. Proto na vodotisku „londýnských“ státovek je hlava Feierabendova syna Ivy zdobená světlou snitkou vavřínu. Vytištěné státovky čekaly pak v Anglii na osvobození vlasti.

Přes uvedené námitky o relativně snadné padělatelnosti byly kolky nakonec v r. 1944 přece jen vyrobeny (200 mil. v osmi typech) a použity na Slovensku. Situace zde totiž byla komplikována tím, že nebylo možné zjistit, za kolik miliónů bankovek si odvezla uprchlá slovenská klerofašistická vláda a vysocí činitelé zaniklého státu. Hrozilo nebezpečí, že tyto bankovky se dostanou zpět do republiky a zvětší již tak obrovské množství nekrytého oběživa. Proto došlo v létě na Slovensku ke kolkování papírových peněz od 100 Ks výše. Tím byl získán alespoň hrubý přehled o množství oběživa, které je mezi obyvatelstvem.

Těsně po skončení války obihaly na čs. území protektorátní koruny, říšskoněmecké marky, slovenské koruny, polské zloté, maďarské pengö a vojenské poukázky různých armád, neprodleně byla obnovena i platnost předválečných Kč.

Obnova měny si vytyčila následující cíle:

1. očistit v co nejkratší době čs. území od cizích platidel,
2. sjednotit české a slovenské koruny na jednotnou čs. měnu a zavést tuto měnu jako zákonné platidlo na celé území Československa,
3. stabilizovat měnu a celé národní hospodářství.

Na území bývalého protektorátu skončila platnost říšských marek hned v květnu 1945, platily však ještě po nějakou dobu v tzv. Sudetech. De facto byla marka jako platidlo odmítána již na základě oběžníku Národní banky pro Čechy a Moravu ze dne 28. 4. 1945, jímž náš cedulový ústav zastavil přijímání markových platidel od soukromníků a dal tak povel k „úniku od marky“.

25. 6. 1945 byl uvolněn vzájemný platební styk u Národní banky v Praze a v Bratislavě a cestovní ruch mezi oběma oblastmi byl umožněn volným přidělem peněz při vzájemném poměru 1:1. Počátkem srpna bylo provedeno stažení marek z českého pohraničí a byly tam zavedeny koruny podle vyhlášky MF ze dne 13. 7. 1945.

Na Slovensku bylo již nařízením předsednictva SNR z 19. 3. 1945 zakázáno přijímat pengö jako platidlo, zákonným platidlem přestal být 26. 6. 1945.

Po sjednocení oběživa bylo nutné se zabývat *odstraněním monetárního převisu*, tohoto nepříjemného dědictví války. Přes pokles reálného národního důchodu došlo během války k tomuto zvýšení množství obíhajících peněz: konec r. 1938 14,3 mld. Kč, říjen 1945 123,5 mld. Kč, přičemž vklady se zvýšily na více než trojnásobek. Pohledávky vůči Německu činily přes 100 mld. Kč; zlaté a devizové zásoby v hodnotě přes 5 mld. Kč byly uloupeny okupanty. Logickým východiskem se z dnešního pohledu jeví měnová a hospodářská reforma Erhardova typu (viz červen 1948 v „Západním Německu“). Podobné drsné řešení však nebylo zdánlivě nutné — stačilo zmrazit drtivou většinu peněžních

prostředků na vázaných účtech a zkombinovat jejich zdanění s konfiskací hmotného majetku Němců (Maďarů na Slovensku), zrádců a kolaborantů a s očekávanými reparacemi. Navíc v politicky křehké situaci panovaly vcelku oprávněné obavy z definitivního, tvrdě neodvolatelného zlikvidování monetárního převisu, jenž nebyl v žádném případě jen v rukou úzké skupiny válečných zbohatlíků, ale i v rukou voličsky významných vrstev rolníků a městských středních vrstev.

Pochopitelně byly známy i další teoretické možnosti řešení tehdejší měnové situace, kdy — na rozdíl od první světové války — byly v nacistickém přidělovém hospodářství zmrazeny ceny i důchody:

— zlikvidování monetárního převisu pouhou liberalizací cen a mezd, tj. inflačním manévrem, se jevílo jako sociálně neprůchodné a nespravedlivé;

— uznání všech válečných přírůstků majetku, včetně peněžního, a jeho konsolidace vydáním státních dluhopisů se jevílo jako nacionálně, sociálně a mezigeneračně nespravedlivé a ekonomicky riskantní;

— případný pokus o deflační manévr „Rašínova střihu“ nebyl po zkušenostech z „velké deprese“ 30. let vůbec brán jako reálná možnost.

Zásady měnové reformy a její realizace

Nejdůležitějším prvkem nové právní úpravy čs. měny byl *dekret prezidenta republiky z 19. října 1945, č. 91 Sb.*, kterým byla k 1. listopadu opětně zavedena jednotná čs. měna. Tento dekret doplňovaly:

a) vyhláška ministra financí z 20. 10. 1945, č. 95 Sb., o nových platidlech čs. měny,

b) dekret prezidenta republiky z 20. 10. 1945, č. 95 Sb., o přihlášení vkladů a jiných peněžních pohledávek, jakož i životních pojištění a cenných papírů, což mělo sloužit jako podklad k dalším zákonným opatřením.

Později k nim přistoupil i dekret č. 139/1945 Sb., podle něhož byla činnost centrální banky svěřena opět jednotně Národní bance čs., dále pak *zákon č. 134/1946 Sb., o majetkových dávkách*, a v létě 1947 i *zákon č. 141/1947 Sb.*, podle něhož měl definitivně řešit měnové následky války a okupace nově zřízený *Likvidační fond měnový*. Počátek jeho fungování v létě 1947 byl v dobové literatuře označován za ukončení první fáze měnové reformy, s čímž lze souhlasit.

Uvedeme nejvýznamnější zásady prezidentského dekretu:

a) od 1. 11. 1945 se měnovou jednotkou na celém území Československa stala Kčs (koruna československá), jež nahradila v plném rozsahu dosavadní korunové jednotky (K, Ks, Kč);

b) *v poměru 1:1 bylo možné podle § 10 na každou fyzickou osobu vyměnit od 29. 10. částku nejvýše 500 Kčs;*

c) podle §§ 11 a 13 se vyměňovaly nutné částky na platy, mzdy a provoz podnikatelské sféry;

d) § 14 počítal s uvolňováním na případy sociální;

e) § 15 zabezpečoval dostatečné peněžní prostředky veřejnoprávním institucím, úřadům apod. (např. i státním podnikům typu pošty či železnic, nikoli nově znárodněným podnikům);

f) § 19 umožňoval plnou výměnu pro spojenecké armády a cizí zastupitelské úřady.

Ostatní částky zůstaly zmrazeny na neúročených účtech v peněžních ústavech. Současně je však třeba uvést, že provedené *zmrazení vkladů prakticky zachránilo likviditu čs. bank*, jež samy měly obrovské zamrzlé pohledávky v Německu.

Každý „přednosta“ domácnosti na přelomu října a listopadu 1945 vyplnil výplatní list za všechny příslušníky své domácnosti a v peněžním ústavu složil veškeré peněžní prostředky, pojistky a cenné papíry a obdržel protihodnotou v novém oběživu à 500 Kčs na

osobu; na tento výplatní list se kromě této prvotní částky pak zapisovaly další uvolněné prostředky. Po vzniku Likvidačního fondu měnového bylo provedeno soustředění veškerých vázaných vkladů na jeden u jednoho peněžního ústavu.

Součástí reformy bylo také *stanovení nového kurzu Kčs*, a to vůči dolaru 50:1, protože předválečný kurz (28,6:1) nebyl reálný. Tato výše kurzu se chápala v listopadu r. 1945 jako první aproximace, ale ukázalo se, že odhad byl přesný. Zlatý obsah Kčs nebyl určen a formálně jej propočítali vlastně až MMF, jenž v závěru r. 1946 náš kurz k dolaru akceptoval a nepřímou (přes dolar) vyjádřil zlatý obsah koruny jako 0,0177734 gramu ryzího kovu. V dalších letech do února 1948 jsme byli schopni kurz udržovat; byl reálný a rovnovážný.

Připomeňme, že zahraniční obchod nebyl znárodněn a byl teritoriálně orientován převážně na tržní ekonomiky, takže uvedenou tezi lze považovat za odraz reality, nikoli násilného administrování kurzu a obchodní bilance. Záznamy cizích deviz v Praze byly stabilní a pohybovaly se kolem parity. Změny vyplývaly z devalvací měn druhých zemí — např. u francouzského franku se v prosinci 1945 střední záznam 100 FRF = 100,75 Kčs snížil na 41,98 Kčs. Také záznamy Kčs jako devizy v cizině se pohybovaly kolem parity. Jinak tomu bylo u velkých bankovek, což ovšem nebylo nic nového: nelegálně vyvezené bankovky měly nižší kurz i před druhou světovou válkou; disážio valuty je něco jiného než rovnovážný kurz odrážející obchodní bilanci. Devizový zákon ze dne 11. 4. 1946, č. 92 Sb., byl sice velmi restriktivní, ale i to bylo v té době v celé Evropě normální — ostatně kdysi ani liberál Rašín nebyl v těžkých počátcích nového státu nakloněn devizové liberalizaci. Volně směnitelnou podle článku VIII MMF by se koruna — pokud bychom zůstali součástí nesovětizované Evropy — stala zřejmě spolu s ostatními evropskými měnami „až“ na konci 50. let. . .

Mzdy a ceny se v rámci měnové reformy průměrně zvýšily na trojnásobek předválečného stavu. Přitom došlo i k úpravě cenových relací mezi českými zeměmi a Slovenskem — oproti předválečnému období byly v českých zemích ceny asi o 60–70 % vyšší a na Slovensku vyšší dokonce o dalších 30–50 %.

Reforma měla i svou technickoorganizační stránku, která byla — jako ostatně vždy v moderních českých monetárních dějinách — zvládnuta prvotřídně. Podívejme se alespoň na záměnu oběživa. V platnosti zůstaly veškeré mince a z papírových platidel jen protektorátní jednorunové poukázky z roku 1944. K následujícímu přehledu doplňme, že hlubotisková bankovka 5 000 Kčs je až z roku 1946 a jedná se o vysoce zdařilé dílo ateliéru Státní tiskárny cenin v Praze. Domácího původu byly i ofsetové státočky (od 20. 10. 1945 však začaly být na základě vyhlášky ministerstva financí považovány všechny státočky od 100 Kčs výše za bankovky) 100 a 1 000 Kčs, připravované tajně za okupace a vytištěné pochopitelně až po osvobození. Z použitých motivů je zřejmé, že se nové peníze musely líbit — význačné osobnosti dějin se kombinovaly s krásami vlasti. Dnes si můžeme přiznat, že po výtvarné stránce to byly (nejdecentněji vyjádřeno) hybridní výtvary, neboť např. Hradčany na stokoruně se vymalovaly podle pohlednice, Karlštejn na tisícikoruně podle turistického prospektu. Technicky však byly „anglické“ nominály zdařilé a obyvatelstvo si je ihned oblíbilo, a to včetně miniaturní papírové pětikorunové státočky. Tiskárna NBČS pak neprodleně začala s jejich domácím dotiskem. Vyráběla se i nouzová jednorunová poukázka, nebyla však uvedena do oběhu.

Přehled o základních druzích oběživa poskytuje *tabulka č. 1*.

Mezi mincemi byly do roku 1947 po válce vydány:

50 Kčs — stříbrné, pamětní	336 tis. ks
2 Kčs — mědiniklové	9 991 tis. ks
1 Kčs — mědiniklové	99 459 tis. ks
50 hal — mědizinkové	22 466 tis. ks

TABULKA č. 1

druh	popis	počet ks ^a	Kčs ^b
bankovky			
5 000 Kčs	B. Smetana	725	3,6
1 000 Kčs	Jiří z Poděbrad ^c	10 034	10,0
1 000 Kčs	divčí hlava	21 596	21,6
500 Kčs	J. Kollár ^c	8 546	4,3
100 Kčs	TGM ^c	44 475	4,4
100 Kčs	obraz ženy	33 113	3,3
státovky			
50 Kčs	M. R. Štefánik ^c	19 550	1,0
20 Kčs	K. Havlíček Borovský ^c	31 347	0,6
10 Kčs	oválná růžice ^c	35 972	0,4
5 Kčs	kruhová růžice ^c	35 945	0,2

^a v tisících, zaokrouhleno

^b v miliardách, zaokrouhleno

^c londýnské vydání

a v platnosti byla řada hodnot předválečných, protektorátních i ze Slovenského státu. Mincí byl občas velký nedostatek, protože obyvatelstvo očekávalo další měnová opatření a tezaurovalo mince v představě, že jich se nedotknou stejně jako v r. 1919 či 1945. Podobně se chovalo i na jaře 1953, ale sovětské mincovny zvládly ražbu nových mincí podle plánu ...

Měnový vývoj do vzniku Likvidačního fondu měnového (do léta 1947)

Nejprve si jej uvedme pomocí základních kvantitativních ukazatelů podle údajů ministerstva financí a NBČS.

Vývoj oběživa po reformě:

A. Ke dni 31. 10. 1945 bylo v oběhu:

a) nové oběživo celkem za 18 969,7 mil. Kčs, z toho bankovek za 15 827,3 mil, státovek 2 707,9 mil. a na žirových účtech za 434,5 mil.,

b) staré oběživo celkem za 120 985,9 mil. Kčs, z toho bankovek za 24 661,8 mil., státovek za 6 165,0 mil., mincí a drobných papírových státovek za 3 595,6 mil., pokladničních poukázek za 10 454,1 mil. a na žirových účtech 76 109,4 mil. Kčs.

B. Ke dni 31. 12. 1946 bylo v oběhu:

a) nové oběživo celkem za 56 645,7 mil. Kčs, z toho bankovek za 43 589,5 mil., státovek 2 164,4 mil., mincí za 823,7 mil., na žirových účtech za 10 068,1 mil.,

b) staré oběživo celkem za 84 855,9 mil. Kčs, z toho bankovek za 2 757,8 mil., státovek za 324,8 mil., drobných papírových státovek za 446,2 mil., pokladničních poukázek 0, protože na podzim 1946 byly nespáčené titry za více než 8 mld. Kčs převedeny na žiro, a na žirových účtech 81 327, 1 mil. Kčs.

C. A konečně si uvedme stav oběživa k 31. 8. 1947, kdy již byly staré bankovky a žirové účty převedeny nově vzniklému Likvidačnímu fondu měnovému:

a) *nové oběživo* celkem za 57 924,0 mil. Kčs, z toho bankovek za 47 287,7 mil., státovek 2 143,9 mil., mincí za 762,4 mil., na žirových účtech za 7 730,0 mil.,

b) *staré oběživo* celkem za 769,8 mil. Kčs, z toho bankovek 0, státovek za 324,1 mil., drobných papírových státovek za 445,7 mil. a na žirových účtech 0 Kčs.

K 31. 7. 1947 bylo v celé zemi vázaných vkladů za 223,2 mld. Kčs, z toho v českých zemích 206,7 mld. Kčs, tj. 92,6 %.

Stav volných vkladů (veškeré žiro) u peněžních ústavů:

31. 12. 1945 12,297 mld. Kčs

31. 12. 1946 57,399 mld. Kčs

31. 8. 1947 71,436 mld. Kčs

z toho na vkladních knížkách:

31. 12. 1945 0,796 mld. Kčs

31. 12. 1946 15,055 mld. Kčs

31. 8. 1947 23,809 mld. Kčs

Vývoj byl poněkud inflační, ale nic jiného se při poválečné rekonstrukci nedalo čekat; stejně tak byl v letech 1945–1947 státní rozpočet vždy deficitní. Vnitřní trh ovšem nebyl liberalizován, ceny byly administrovány a zejména zde byla časovaná bomba uvedené zmrazených vkladů a dále nároků z cenných papírů a pojistek.

Navíc již v lidové demokracii (tedy český „lidové lidovládě“) se prosazovaly názory na podstatu a funkci peněz, jež byly jakýmsi přechodem k naprosté demonetizaci, naturalizaci sovětzovaného hospodářství. Toto tvrzení si ilustrujeme výrokem tehdejšího ministra financí:

„Zmínil jsem se již o peněžním trhu. Tento pojem je pro náš stát již zastaralý: nejde nám o trh v klasickém smyslu s nabídkou a poptávkou, ale o organizaci koncentrace a distribuce našich národních důchodů vyjádřených penězi. Dokonalou, tj. pevnou, pevně v ruce drženou organizací celého peněžnictví — a to je jiný výraz pro organizaci koncentrace a distribuce národních úspor — zabezpečujeme i naši měnu: její pevnost je zabezpečena i využitím každé koruny na pravém místě; tím podporujeme plán a s dokonalým plněním plánu stojíme a padáme i my — nejen měna.“

[Dolanský 1947, s. 34]

Na druhé straně je třeba zdůraznit, že NBČS se chovala sama zodpovědně a snažila se peníze pouštět do ekonomiky standardně:

— lombardem cenných papírů a eskontem smének,

— nákupem cizích deviz, valut a drahých kovů.

Ovšem 90 % oběživa ovlivňovat přímo nemohla, protože vznikalo jinými cestami: výměnou starého oběživa za nové a uvolňováním vázaných vkladů. A peněz bylo dost, o čemž svědčí i ten fakt, že banky neustále „lovily“ dlužníky, tj. byl přebytek úvěrových zdrojů. Je starou pravdou, že je-li v ekonomice dostatek peněz, tak to z makroekonomického pohledu nemůže nikdy dopadnout dobře. A ani tehdejší Československo nebylo výjimkou.

Dále si stručně vyjmenujme *způsoby, jimiž se obcházely principy měnové reformy*: — politické strany sdružené v Národní frontě si mohly vyměňovat peníze bez omezení a všechny toho zneužívaly měrou vrchovatou, i když tempo nelegálního uvolňování po Únoru 1948 akcelerovalo;

— příprava na měnovou reformu začala u prozíravých podnikatelů již za války hromaděním zásob hmotných statků. Ty sice podléhaly soupisu a zdanění, ale velmi obtížné bylo fyzickou inventurou prokázat četné „přehmaty“ v odevzdávaných přiznáních;

— rozložení, tj. rozepsání přihlášených vkladů na příbuzné a zaměstnance: celkem na českomoravském území zjistily kontrolní orgány 337 015 případů podezření z rozptýlu peněžního kapitálu na osoby, které nebyly ohroženy majetkovými dávkami;

- cenové kalkulace, jež pochopitelně nikdo nebyl schopen zkontrolovat (viz v cenové reformě se oficiálně ceny zvýšily 3krát);
- využívání volných cen na nedostatkovém trhu;
- devizové přestupky v zahraničním obchodě, nejméně za 4 mld. Kčs;
- neúplné výpočty v daňových příznáních;
- falšování sociálních důvodů pro uvolňování vázaných vkladů.

Dávka z majetku a z přírůstku majetku jako součást měnové reformy

Je třeba zdůraznit, že to, co se dnes může zdát jako extrémní zásah do vlastnických práv, bylo těsně po válce naopak předmětem politického konsenzu všech tehdejších povolených politických stran. Válečné zbohatlíky neměl ostatně rád ani Rašín a mnohamilionové zisky se za okupace podle všeobecného názoru nedaly získat ani poctivou prací, ani podnikáním. Naopak se mohly hromadit jen oddaným plněním zakázek pro okupanty či využíváním černého trhu. U základní masy daňových poplatníků převládl názor, že v jejich případě zaplacené tisíce jsou nepřijemnou, ale nutnou dodatečnou daní za okupaci a že se nepřímo vrátí pozdějším zdravým rozvojem ekonomiky.

A tak spor byl pouze o to, zda zdanění bude silné, či velmi mírné progresivní. KSČ spor vyhrála a progrese byla skutečně razantní. Podle zákona o majetkových dávkách č. 134/1946 Sb. *dávka z majetkového přírůstku činila:*

z prvních 5 000 Kčs vyměřovacího základu	5 %
z dalších 10 000 Kčs vyměřovacího základu	10 %
z dalších 10 000 Kčs vyměřovacího základu	20 %
z dalších 20 000 Kčs vyměřovacího základu	30 %
z dalších 30 000 Kčs vyměřovacího základu	40 %
z dalších 40 000 Kčs vyměřovacího základu	50 %
z dalších 50 000 Kčs vyměřovacího základu	60 %
z dalších 100 000 Kčs vyměřovacího základu	70 %
z dalších 100 000 Kčs vyměřovacího základu	80 %
z dalších 200 000 Kčs vyměřovacího základu	90 %
z dalších částek	100 %

Dalším přísným ustanovením bylo toto: Byl-li majetkový přírůstek nepřiměřený hospodářským poměrům a slušným výdělkovým možností, byl poplatník vyzván berním úřadem, aby prokázal původ takového majetkového přírůstku. Pokud se tak nestalo, byl onen přírůstek zdaněn 100% sazbou.

„Přednosta“ domácnosti podával detailní příznání k dávce z majetkového přírůstku za období od počátku roku 1939 do 15. 11. 1945 v tom případě, že domácnost měla majetek vyšší než 100 000 Kčs či dosáhla za uvedené období přírůstku majetku přes 20 000 (u právnických osob přes 10 000).

Vyměřovací základ se získal velmi podrobně předepsaným způsobem v tiskopise „Přihláška majetku“ (mimořádně výrazně srozumitelnějším než formuláře současného daňového příznání v ČR) a po výpočtu všech přírůstků a úbytků dílčích položek vyšel základ, jenž se ovšem snižoval o 20 000 Kčs na poplatníka a na jeho manželku (manžela, družku, druhu) a o 5 000 Kčs na každé dítě. U soukromníků, kteří nebyli pojištěni veřejnoprávním penzijním systémem, se odečítalo dalších 20 000 Kčs.

Vedle této dávky z přírůstku měla velký význam také *dávka z celkové hodnoty veškerého majetku* po srážce dluhů, břemen a dávek z přírůstku na majetku. Sazba této dávky činila z prvních 200 000 Kčs 5 %, maximální hranicí bylo 30 %, a to z částky přesahující 20 mil. Kčs.

Úkoly Likvidačního fondu měnového (LFM)

Hlavním úkolem tohoto fondu, vzniklého podle zákona ze dne 2. 7. 1947 č. 141/1947 Sb., byla likvidace vázaných vkladů; měl však také nahradit NBČS tu částku, kterou vydala při výměně platidel a při výplatě částek uvolněných z vázaných vkladů. Příjem Likvidačního fondu měnového představoval nejen výtěžek dávky z majetku a z přírůstků na majetku, ale také platidla, která propadla, protože při výměně nebyla předložena k soupisu, dále konfiskovaný majetek kolaborantů, výnos z válečných reparací a nakonec také příspěvek ze státního rozpočtu.

Význačným příjmem LFM tedy byla dávka z majetku a z válečného přírůstku majetku. Podle ustanovení zákona mohly být dávky zaplacený podle volby hotově nebo vklady u tuzemských peněžních ústavů (volnými i vázanými vklady). Přestože celkový výnos těchto dávek činil asi 35 mld. Kčs, bylo to nakonec na záchranu měny málo. Navíc přes 90 % předepsaných dávek bylo zaplaceno vázanými vklady, asi 5 % cennými papíry a jen nepatrný zlomek novými penězi . . .

Vezmeme-li uvedené zásady podrobněji, pak časově první úlohou LFM bylo převzetí vázaných vkladů a pohledávek vůči Říši jak od Národní banky, tak i od všech peněžních ústavů v počtu asi 8 000 (včetně ústavů lidového peněžnictví), nehledě na pojišťovny. Tato aktiva i pasiva peněžních ústavů se odevzdávala podle stavu k 31. 8. 1947. Od 1. 9. se uvolňování vázaných vkladů financovalo zásadně z prostředků peněžního trhu, zejména čerpáním z volných vkladů, které byly zřízeny pro LFM u peněžních ústavů. To ovšem vedlo k postupnému odčerpávání poměrně malého dobrého krytí vázaných vkladů.

Původně bylo možné platit vázanými vklady jen daně, poplatky a jiné veřejné dávky připadající na dobu do 31. 10. 1945, jakož i soukromoprávní dluhy, které vznikly do téhož dne. Úhrady starých dluhů převodem z vázaných vkladů byly však časově omezeny na dobu do 14. 2. 1946. Po tomto dni bylo povoleno placení starých dluhů převodem z vázaného vkladu jen se souhlasem věřitele a Národní banky.

Ke značnému rozšíření použitelnosti vázaných vkladů došlo usnesením vlády z 5. 11. 1946, jímž bylo povoleno hrazení části kupní ceny přidělených movitých konfiskátů převodem z vázaných vkladů až do výše částek osvobozených od dávky z majetkového přírůstku. Toto rozhodnutí, podobně jako i další, které se týkalo prodeje živnostenských podniků a rodinných domků z konfiskátů, bylo umožněno tím, že kupní cena plynula do Fondu národní obnovy, který své vázané vklady odevzdával LFM na snížení jeho závazků z vázaných vkladů. Vidíme, že při optimálním využití konfiskovaného majetku by se měna dala zachránit.

Ještě před Únorem 1948 však mělo na měnovou situaci problematický vliv usnesení vlády z 30. 6. 1947, jež umožňovalo pro základní masu poplatníků zaplatit přímé daně za poslední dva měsíce roku 1945 a za rok 1946 buď úplně, či částečně převodem z vázaných vkladů. Ihned od 31. 8. do rozvahy LFM převedla NBČS svou pohledávku za staré bankovkové oběživo v částce přes 79 mld. Kčs, jež od toho dne nebylo v jejich výkazech uváděno.

Zhodnocení účinků měnové reformy

Měnová reforma roku 1945, zejména pak její první kroky (tj. technickoorganizační stránka spočívající v zavedení nové měny, stažení cizích platidel a sjednocení měny na celém území státu), byla bezpochyby přínosná a kvalitně promyšlená i provedená. Celou akci se podařilo uskutečnit rychleji než v roce 1919, a to i díky zkušenostem nabytým z té doby.

Tyto první kroky však nebyly důsledně dokončeny následnou likvidací starého obě-

živa, jež v podobě „veřejných“ či „sociálních“ peněz připlývalo (z pohledu NBČS nekontrolovatelně) do ekonomiky podle záměrů politických, nikoli monetárních autorit. V křehké poválečné demokracii je to vše pochopitelné. Definitivní likvidace monetárního převisu byla politicky riskantní pro všechny strany, které by se na tom podílely. Naopak bylo velmi lákavé uvolňovat si peníze jako v pohádce — „oslíku, otřes se“. Po pravdě řečeno se však v tak složitých politických poměrech nakonec hospodařilo poměrně zodpovědně (viz poválečný vývoj v jiných evropských zemích) a čekalo se, jak souboj kdo s koho dopadne. A vítěz tentokrát opravdu bral všechno — po Únoru 1948 se nejprve spustila lavina uvolňování peněz pro politické či kulturní špičky nového režimu a na sociální účely, po přechodu k sovětskému modelu „centrálně plánované ekonomiky“ pak zákonitě přišel státní bankrot. Ale i ten byl technickoorganizačně zvládnut takřka virtuózně a měl jednoznačně třídní charakter. Základní sociální opory režimu, tj. fyzicky pracující masy, žijící od výplaty k výplatě a odkládající si mírné přebytky na vkladní knížky, byly postiženy minimálně.

Zaspekuluje si, že *v případě úniku Československa ze Stalinova vlivu by „konečné řešení“ válečné destrukce naší měny mělo místo třídního národnostní charakter.* Jak svědčí situace před Únorem 1948, kdy se majetku nejrůznějšími cestami zmocňovali lidé bez ohledu na svou politickou příslušnost, byla by sice značná část konfiskovaného nepřátelského majetku rozkradena, ale zbylo by dost na to, aby se za cenu přijatelné inflace dala měna zachránit. Probíhala by totiž *denacionalizace konfiskovaného majetku za úplaty* (od domácích i zahraničních zájemců) a do LFM by plynuly obrovské prostředky.

LITERATURA

DOLANSKÝ, J.: Výklad k rozpočtu na rok 1947. Praha 1946.

DOLANSKÝ, J.: Výklad k rozpočtu na rok 1948. Praha 1947.

FEIERABEND, L. K.: Politické vzpomínky II. Brno 1994.

CHMELA, L.: Měnová reforma. [Otisk přednášky konané 16. 11. 1945 V České společnosti národohospodářské.] Praha 1946.

CHMELA, L.: Hospodářská okupace Československa, její metody a důsledky. Praha 1946.

KADLEC, V.: Přebytek kupní síly a jeho odstranění. 2. vyd. Praha 1945.

Státní hospodaření za války a po revoluci. (Výklad ministra financí dr. Vavro Šrobára a průvodní zpráva ministerstva financí ke státnímu rozpočtu na rok 1946.) Praha 1945.

VENCOVSKÝ, F.: Rozvrat naší měny během druhé světové války. Hospodářské noviny, 3. 5. 1995.

SUMMARY

To the 50th Anniversary of the Monetary Reform of 1945

Stanislava PŮLPÁNOVÁ, Banking and Insurance Chair, Prague School of Economics
Karel PŮLPÁN, Institute for Economic Studies, Charles University, Prague

Present article deals with the Czechoslovak monetary reform of 1945 whose aim was to eliminate the monetary overhang inherited from the Nazi occupation period. Main principles of the reform are discussed and the Czechoslovak monetary evolution since 1945 till 1947, when the Liquidation Fund was founded, is described.